

SHET TILIN ÚYRENIWDE ANA TILINIŇ PSIXOLOGIYALÍQ ÓZGESHELIGI

G.B.Esbergenova – *úlkén oqıtıwshı*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОДНОГО ЯЗЫКА ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Г.Б.Есбергенова – *старший преподаватель*

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MOTHER TONGUE IN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE

G.B.Esbergenova – *senior lecturer*

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: chet til, o'quv jarayoni, o'qituvchi, usul, ta'lim islohatlari, pedagogik fikrlar, tarbiya, pedagogika.

Rezyume. Ushbu maqolada chet tilini muvaffaqiyatli o'rganishga ta'sir qiluvchi omillar ko'rib chiqiladi. Muallif ularning o'zaro bog'liqligi va chet tilini o'rganish jarayoniga ta'sirini ko'rsatadi. Maqolada chet tilini o'rganishning uslubiy va psixologik jihatlari muhokama qilinadi.

Ключевые слова: иностранный язык, процесс обучения, учитель, метод, реформы образования, педагогические мысли, воспитание, педагогика.

Резюме. В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на успешность изучения иностранного языка. Автор показывает их взаимосвязь и влияние на процесс обучения иностранному языку. В статье рассматриваются методологические и психологические аспекты изучения иностранного языка.

Key words: foreign language, process of education, teacher, method, reforms of education, pedagogical ideas, upbringing, pedagogy.

Summary. Psychological aspects of learning a foreign language. The factors influencing on the successful studying of a foreign language are viewed in the article. The author shows their correlation and influence on the process of studying of a foreign language. The methodical and psychological aspects of studying of a foreign language are examined in the article.

Kirisıw. Búgingi kúnde elimizde jaslarđın tálim-tárbıyasın jaqsılaw, keleshegimiz iyeleriniń ilimiy potencialın jáne de rawajlandırıw maqsetinde tiyisli ilajlar alıp barılıp, bul boyınsha kóplegen qararlarǵa qol qoyılmaqta. Ásirese, zaman talaplarınan artta qalmaw, bargan sayın rawajlanıp atırǵan dúnya tájiriyesin ańsat ózlestiriw, mádeniyatlararalıq tájiriye almasıwdı kóbeytiw maqsetinde shet tillerin oqıtıw usılları ámeliyatqa keńnen engizilmekte.

Atap aytqanda, Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2021-jıl 19-maydaǵı «Ózbekstan Respublikasında shet tillerdi úyreniwdi ǵalaba en jaydırıw jumısın sapa jaǵınan jańa basqıshqa alıp shıǵıw haqqında»ǵı PQ-5117-sanlı Qararı qabıl etildi. Bunday nızam joybarlarınń islep shıǵılıwı shet tillerin úyreniwge qızıǵıwshılar ushın úlken imkaniyatlar esigin ashıp bermekte. Albette, qaysı bir shet tilin úyreniw barısında ózine tán qıyınshılıq tárepleri ushırasadı.

Tillerdi úyreniw quramalı process esaplanadı. Sonıń ushın onda bir qansha qıyınshılıqlarǵa dus keliw múmkin, yaǵnıy psixologiyalıq mashqalalar mine usılar qatarına kiredi. Bul mashqalalardı bir qansha psixolog ilimpazlar úlken qızıǵıwshılıq penen úyengen. Ayırım adamlarǵa til úyreniw júdá ańsat, ayırımlarǵa bolsa oǵada qıyın bolıp kórinedi.

Bizge belgili, ana tilindegi bekkem tiykar balalarǵa qosımsha tillerdi úyreniw ushın zárúr bolǵan kónlikpelerdi beredi, bul olarǵa tillerdiń qurılısı haqqındaǵı túsiniklerdi bir neshe basqa tillerge awdarıwǵa imkaniyat beredi. Jumıs orınlarında bir neshe tillerdi biliwge talap bargan sayın artıp barmaqta. Globalasıw hám mámleketler arasındaǵı birge islesiwdiń kúsheyiwı nátiyjesinde kóplegen shólkemlerde belgili bir taraw qanıygesi bolıwdan usqarı, tildi biliw de tiykarǵı talapqa aylanıp barmaqta.

Materiallar hám usıllar: Álbette maqalanı jazıw barısında bir qansha jańa materiallar hám zamanagóy usıllar menen tanısıp shıqtıq. Qanday da bir shet tilin úyreniw barısında ózine tán qıyınshılıq tárepleri ushırasadı.

Shet tili páni tórt aspektke (oqıw, jazıw, tuńlap túsiniw hám sóylew) bólinip, olardıń hár biri boyınsha óz aldına

túsinik, mamanlıq hám kónlikpeler berilmekte. Bilimlendiriw texnologiyaları, bul bilimlendiriw procesinde zamanagóy informaciya texnologiyalarınan ónimli paydalanıw degeni. Olardıń eń itibarlı tárepi bul shet tilin úyreniwde ana tilimizdiń úlken áhmiyetke iye ekenligine jáne bir márte gúwa boldıq.

Shet tilin úyreniwdiń tiykarǵı psixologiyalıq tárepleri arasında eń áhmiyetlileri tómendegiler:

- tildi úyreniwge motivaciya hám qızıǵıwshılıq;
- til úyreniw qábileti;
- úyreniwde til hám sóylewdiń qatnası;
- motivaciyalıq faktorlardıń aktivlesiwı yamasa páseyiwı;

e) Turmıs tájiriyesiniń tereńlesiwı nátiyjesinde este saqlaw qábiletiniń jaqsılanıwı, sonday-aq sóylesiw kónlikpeleriniń rawajlanıw basqısı bolıp esaplanadı.

Hárqanday iskerlikte bolǵanıday, insan bir nárseni islewdi qálemese yamasa onı qanday da bir kúsh penen islemese, ol joqarı nátiyjege erise almaydı. Til úyreniwdegi nátiyje tek ǵana tabısqa erisiw ushın motivaciya keltiriwı múmkin. Til úyreniwde motivaciya tiykarǵı faktor esaplanadı.

Studentlerdiń shet tillerdi ózlestiriwın psixologiyalıq jaqtan úyreniwdiń zárúrligi hám aktualıǵı boyınsha bilimlendiriw tarawlarındaǵı pedagoglarǵa úlken juwapkershilik júklemekte. Sol sebepli studentlerge shet tillerin ózlestiriwdiń ózine tán psixologiyalıq ózgeshelikleri boyınsha bir qatar psixologiyalıq ilimiy izertlewlerdi talap etedi. Shet tillerdi ózlestiriwde psixologiyalıq ózine tánlik hám individual psixologiyalıq ózgesheliklerdi esapqa alǵan halda alıp barılıwı maqsetke muwapıq bolıp tabıladı.

Bizge belgili, bilim alıwshılardıń shet tilinde pikir júrgiziwi, erkin sóylewdi ámelge asıra alıwı sonday-aq intellektuallıq iskerligin qalıplestiriw zárúrligi úlken áhmiyetke iye. Bul maqalada shet tilin oqıtıwdıń áhmiyeti hám shet tilin oqıtıwdaǵı mashqalalarǵa ayrıqsha toqtap ótilgen. Ásirese, shet tilin ózlestiriwde ana tiliniń ózine tán psixologiyalıq ózgesheliklerine itibar berilgen.

Joqarı bilimlendiriw mekemeleri zamanagóy bilim hám kónlikpelerge ilim-texnikanıń aldındı jetiskenliklerine iye

bolğan intellektuallıq kadrlardı tayarlaw hám professional bilim beriwshiler arasında bāsekini jáne de arttırıw maqsetinde joqarı tájiriybeli qánigelerdi tartıw zárúrlıgı kelip shıǵadı.

Psixolog ilimpazlardıń pikirlerine itibar beremiz, olar balalarda til úyreniwge tábiyiy meyillikti balalıq dáwirde baslanatúǵının aytıp ótedi. Sebebi, olarda eliklew hám jańa sózlerdi tezlik penen eslep qalıw qábiletleri mine usı balalıq dáwirde baslanatúǵının bilemiz.

Nátiyjeler. Shet tilin úyreniwdegi qıyınshılıqlar haqqında sóz bolǵanda til túsiniǵınıń psixologiyalıq ózgesheliklerine itibar qaratıw maqsetke muwapıq.

I.A.Zimnyaya tildin ózgesheligine tómendegilerdi usınıs etedi: "til – bul qıyın sistemalı táliymat bolıp, ol insannı túsiniw oylawın júzege keltiredi, sonday-aq onıń qatnasıq wazıypasın atqarıwshı funkciyasın rawajlandıradı [1].

Gumboldtın atap ótiwınshı, til – bul milletin qalıbı. Onda tolıq "milliy" xarakter sáwlelengen. Til – sociallıq-tariyxıy ónim bolıp, ol hár qıylı áwladlar ortasında baylanıs ushın xızmet etedi. Til – bul eń janlı hám bekkem baylanıs bolıp, ótip bolǵan, jasap atırǵan hám keleshek áwladlardı bir-birine baylanıstırıw turıwshı ullı hám tariyxıy bir bútinlik esaplanadı [2].

Yapon ilimpazı Masaru Ibuka bolsa, bala ele anasınıń qarında bolǵanında rawajlanıp baslaydı: ol klassikalıq muzıkaǵa qızıǵıp, súwret kórgizbesine barǵanda anası tárepinen qabıl etilgen unamlı sezimlerde sezedi – degen pikirlerin bildirgen.

Xosh, bunıń áhmiyetke iye tárepi nede? Házirgi kúnde shet tillerin úyreniw metodikaların kózden ótkeretuǵın bolsaq, bárinde dárejeyi basqıshpa-basqısh úyretiw sisteması joǵa qoyılǵan. Atap aytqanda, awdarma tarawında birinshi gezekte sóz baylıǵın arttırıw tursa, filologiya tarawında hám sóz baylıǵın arttırıw, hám pedagogikalıq sheberlikti rawajlandırıw basqıshlarınan ótedi [3].

Sonı aytıp ótiw orınlı, hár bir til úyreniwshisi sanasında jámlengen ideyaların jemisi birinshi gezekte óziniń ana tilinde kórinedi.

Ana tili – bul balalıǵımızdan bir-birimiz benen qarım-qatnas jasawǵa járdemesip kiyatırǵan birinshi til bolıp esaplanadı. Dúnyada qansha tiller bar bolsa, sonsha olardıń ózine tán tárepleri, qıyınshılıqları ham ózgeshelikleri bar.

Sonday-aq ana tili balalarǵa basqa tillerdi úyreniw hám úyretiwde járdem beredi;

- ana tili balanıń jeke, sociallıq hám mádeniy ózine tánligin rawajlandıradı;

- ana tilinen paydalanıw balada sın kózqarastan pikirlew hám sawatlılıq qábiletlerin rawajlandırıwǵa járdem beredi. Izertlewler sonı kórsetedi, ana tilinde oqıǵan balalar kóbirek oqıw baǵdarlamasın jaqsıraq túsinedi;

- ana tilinde oqıtuǵın balalar mektepte kóbirek zawıqlanadı hám tezirek úyrenedi, sebebi olar ana tilinde sóylew menen ózlerin jaqsı sezedi.

Bunnan kórinip turǵanında, ana tili hám shet tillerin úyreniw bir-birine qarama-qarsı ótetuǵın process bolıp tabıladı. Sebebi, ana tilin insan yamasa bala ózi bilmesten-aq úyreniwı mümkün, biraq shet tilin ózi bastan baslap, arnawlı, tayarlangan halda úyrenedi.

Pedagoglarǵa da belgili, shet tilin oqıtwda óz ana tilin tereńirek úyrengen oqıwshılarǵa qosımsha til úyretiw

basqalarǵa qaraǵanda ańsat ótedi. Sebebi bunday til úyreniwshiler erksiz túrde tillerdi bir-birine salıstırıw úyrenedi hám olarda tiller integraciyası da ańsat ámelge asadı. Ilimiy tarawda úyreniwdiń "Salıstırmalı" forması biraz ǵalabalıq hám túsiniqli metodlardan biri esaplanadı. İnsan uzaq múddetli procesti baslawdan aldın belgili bir strategiyalıq izbe-izlikke ámel etse, tek ǵana óz maqsetine tez hám ańsat erisip qoymastan, al óz ornın bekkem iyeley aladı.

Sonǵı jılları jámiyetin rawajlanıwı menen baylanıslı shet tillerin úyreniwge qızıǵıwshılıq hám mıtajlıkların artıwında júdá sezilerli ózgerisler boldı. Sonday-aq, búgingi kúnde ilimiy-texnikalıq rawajlanıw bir emes, al bir neshe shet tillerin úyreniwdi talap etpekte. Búgin kúndelikli telekommunikaciya, televidenie, internet hám radiokanallar óz tutınıwshılarına dúnya boylap bar bolǵan maǵlıwmatlardı bir neshe tiller arqalı jetkerip beredi. Usı tillerden paydalanıw ushın olar hár qıylı kórsetpeler hám usınıslardı basıp shıǵaradı. Sonlıqtan, tildi oqıtw hám tildi úyreniw mashqalaları barlıq waqıtta áhmiyetli bolıp kelgen [4].

Bizge belgili, ana tilindegi bekkem tiykar balalarǵa qosımsha tillerdi úyreniw ushın zárúr bolǵan kónlikpelerdi beredi, bul olarǵa tillerdiń qurılısı haqqındaǵı túsiniqlerdi bir neshe basqa tillerge awdarıwǵa imkaniyat beredi. Jumıs orınlarında bir neshe tildi biliwge talap barǵan sayın artıp barmaqta. Globalıw hám mámleketler arasındaǵı birge islesiwdiń kúsheyiwı nátiyjesinde kóplegen shólkemlerde belgili bir taraw qanıygesı bolıwdan tısqarı, tildi biliw de tiykarǵı talapqa aylandı. Jeke, sociallıq hám mádeniy ózgeshelikti rawajlandırıwda shet tili hám ana tili de úlken ornın iyeleydi. Álbette, bul eki tilli bilimlendiriw sistemaların dúnya kóleminde barǵan sayın ornı girewli bolmaqta.

Házirgi dúnyada shet tilleri barǵan sayın úlken áhmiyetke iye bolıp atırǵanı, olardı úyreniw mádeniyatlar-aralıq qarım-qatnası tabıslı ámelge asırıwdıń tiykarǵı shártlerinen birine aylanıp barıwı hám lingvistikalıq ózgeshelikti qalıplestiriw quralı sıpatında isleydi dep atap ótken.

Shet tillerin úyreniw procesi hám onıń nátiyjeliligin arttırıw ushın tiyisli sharayatlar shaxstın psixologiyalıq ózgeshelikleri úlken tásir kórsetedi.

Juwmaq. Maqalamızdı juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, ana tilin jaqsı biliw basqa shet tillerin úyreniwge járdem beredi. Ana tilin úyreniw dawamında bala grammatika, tildin ózgesheliklerin ózlestirgen boladı. Bul bolsa tillerdiń uqsas táreplerin biliwde hám olardı salıstırıw úyreniwde kerek boladı.

Házirgi kúnde bilimlendiriw sisteması hám onı rawajlandırıw máseleleri hám studentlerge shet tilin oqıtwın nátiyjeliligini arttırıwda studentlerdiń umtılsarı, qızıǵıwshılıqları, motivi, motivaciyaların úyreniw bilim beriw procesindegi áhmiyetli máselelerden biri. Sonıń ushında til úyreniwdiń shaxstın jeke, ulıwma intellektuallıq hám ulıwma mádeniy rawajlanıwına táhiri úlken bolıp, bul processte psixologiyanın áhmiyetli rolin jáne bir márte atap ótedi.

Solay etip, shet tillerin úyreniw ushın til ózgesheliginiń sociallıq-psixologiyalıq tiykarların túsiniw hám olardı basqıshpa-basqısh ózlestirip barıw maqsetke muwapıq boladı. Bunıń ushın shaxs til ózgesheliginiń tiykarǵı psixologiyalıq belgilerin durıs tallay alıwı hám onnan aqılǵa uǵras paydalana alıwı lazım.

Ádebiyatlar

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранному языку в школе. – Москва: «Просвещение», 1991.
2. Miliyeva M.G. Influence of Bilingualism on Socio-Cognitive Personal Development. // Zien Journal of Social Sciences and Humanities 2023
3. Ahmedova M., Rahimjonova X. Bolalarga chet tilini o'rgatishning psixologik jihatlari. // International conference dedicated to the role and importance of innovative education in the 21st century 2022/8.
4. Саидрахмедов Н. Педагогик технологиялар. – Ташкент: «Фан», 2006.